

Opponensi vélemény Séllei Nóra *Kulturális (ön)reflexivitás*

Virginia Woolf harmincas évekbeli szövegeiben című akadémiai értekezéséről

Séllei Nóra azt a tételt igazolja akadémiai értekezésében, hogy Virginia Woolf harmincas évekbeli írásait – ellentétben a kritikai hagyománnyal – nem tekinthetjük visszatérésként vagy visszalépésként a 19. századi elbeszélésmódokhoz és műfajokhoz, hanem azok intertextuális újraértelmezéseként és szubverzív újraírásaként.

A dolgozat korszerű irodalomelméleti és irodalomtörténeti szekunderirodalom feldolgozásával összetett és mozgásban lévő szempontrendszer szerint elemzi a műveket, igen érdekes és érzékeny olvasatokat hozva létre. Jelentős hozzájárulás Virginia Woolf életműveinek kutatásához. Előrebocsátom, egyértelműen megállapítható, hogy a dolgozat magas színvonalon tesz eleget az akadémiai értekezéssel szemben támasztott követelményeknek.

A szerző álláspontja szerint a harmincas évekbeli művek esetében nem reflektálatlan visszatérésről van szó a húszas évek kísérletező modernista írásmódjához, hanem szövegközi párbeszédéről, olyan intertextuális dialógusról, amely párbeszédet folytat a tizenkilencedik századi regényformákkal. Ez a dialógus párbeszédbe hívja az angolság képét kialakító műfajokat, az angolság mítoszát, egyúttal a nemi szerepeket konstruáló diszkurzív gyakorlatokat. A harmincas évekbeli szövegek a szerző állításai szerint egyszerre idézik meg, de reflexíven fel is nyitják, meg is bírálják a múltat, az angol irodalmi hagyomány legitim narratíváit és legitim irodalmi műfajait, illetve a tizenkilencedik századi regények ikonikussá vált helyeit. A művek tehát újraírják, de meg is kérdőjelezik a történelmi és a családregényeket, felidéznek, de el is utasítják, kényelmetlenné teszik az ismert kronotoposzokat, például az angol klubot, a polgári otthon nappaliját vagy az angol vidéket.

A szövegek előfeltevéseire, önreflexív, illetve intertextuális jelölőire összpontosító olvasatban a nemi kódok konstrukció mivolta, a hagyományos nemi szerepek kimozdítása fontos szerepet kap. A kollektív és nemi kódoltságú énkép és a művek hordozta kulturális ikonográfia áll a kutatás előterében, melyek a Benedict Anderson-i *elképzelt közösség* és a Jan Assmann-i *kulturális emlékezet* fogalmak segítségével válnak megközelíthetővé.

Ahhoz, hogy a szerző igazolni tudja állítását, dinamikus átalakulásban kell látnia kutatása tárgyát és módszerét. A dolgozat legnagyobb értékét abban látom, hogy tisztában van és reflektál arra a problémára, hogy a kutatás tárgya csak bizonyos módszerek felől körvonalazható, illetve, hogy a megközelítési lehetőség a kutatás tárgyában rejlik. A kultúrakutatás és genderkutatás felől válnak láthatóvá Woolf harmincas évekbeli műveinek intertextuális és kulturális reflexiói, más szóval ebben a látókörben fontosságukra és újszerűségükre derülhet fény, illetve Woolf műveinek e vonásai a kultúrakutatás jelentőségére és széles körben alkalmazható mivoltára, hasznosságára hívja fel a figyelmet.

Miközben a harmincas évek műveit újraértékeli a szerző, kiderül, nem pontosan ugyanarról a tárgyról beszél, mint a korábbi kritikusok, hiszen a tárgy bizonyos vonásai rejtve maradtak, néma jelként, olvasatlanul álltak egészen addig, amíg egy újabb megközelítésben láthatóvá váltak. Nem egyszerűen egy életszakasz átértékeléséről van szó, hanem egy másik kutatási terület létrehozásáról, amely az egész életművet mássá teszi. A kutató nemcsak szembenéz a kutatás tárgya és a módszer dinamikus és folyamatosan változó kölcsönhatásával, hanem következetesen, lépésről-lépésre végigköveti ennek a folyamatnak az alakulását.

Sélei Nóra a problémafelvetés és a módszerek tisztázása után alaposan áttekinti Woolf műveinek recepcióját, azok legfontosabb állomásait a kritikai diszkurzus átalakulásának függvényében, és azt is, hogy az életmű egészében miként változott a harmincas évek műveinek megítélése. Így nemcsak a művek recepciótörténetét ismerteti, hanem kritikátörténetet is felvázol. Elméleti irányzatok történetét, azt, hogy ezek milyen harmincas évekbeli Woolf-képet alakítottak ki.

Nagyon fontos, hogy a kutató nem hoz létre fejlődéselvű narratívát, mikor a recepció eseményeit recepciótörténetté szervezi. Nem tételezhetünk fel emancipációs metanarratívát a fogadtatás folyamatában, melynek során egyre értőbb feminista olvasótábor alakulna ki a művek értelmezési gyakorlatában. Megállapítja a legfontosabb állomásokat, ahogy a másodlagosnak tartott szerző lassan belép a nagy írók modernista kánonjába. Hangsúlyozza, helyesen, hogy a feminista kritikai szempontok megjelenése még nem indította el a művek nemi kódoltságának megismerését. Az esszék, például a *Saját szoba* fogadtatása eltért a regényekétől a feminista kritikai megközelítésben a feminista kritika második hulláma időszakában. Mivel a női érdekek reprezentációját egyértelműen kifejező önazonos

szubjektivitást megkérdőjelezték Woolf művei, ezért a hetvenes évektől induló feminista kritika nem tudta ezeket igazán megszólítani. A posztmodern decentrális szubjektivitást kiindulópontként elfogadó posztmodern-feminista, feminista-pszichoanalitikus irányok felől válnak izgalmassá a huszas évek regényei. A harmincas évek írásai pedig kultúra-kritikai és feminista szempontú megközelítést igényelnek, hogy újra megszólíthatók legyenek. A feminista kritika is három történeti változáson megy keresztül és mindhárom irányzat más korszakát nyitja fel Woolf életművének.

Ezért állítja helyesen és következetesen alkalmazza azt a tételt, hogy a kutatás módszere, a megközelítés módja és a kutatás területe kölcsönösen hozzák létre egymást. A feminizmus és kulturális emlékezet, illetve elképzelt közösség elméletének összekapcsolása nélkül nem tekinthetnénk Woolf harmincas évekbeli alkotásaira mint figyelemre méltó kutatási területre.

Ezért szentel nagy figyelmet a szerző a módszertani szempontok ismertetésére. Talán túlságosan is nagyot, ugyanis az értekezés egyharmadát az előfeltevések, a módszerek és módszertani irányzatok kialakulásának története teszi ki. Ezt a részt mindenképpen lehetett volna tömörebben elmondani. Felesleges Foucault, Barthes, Paul de Man vagy Bourdieu ismert gondolatait részletesen ismertetni egy akadémiai értekezésben.

Séllei Nóra gyakran kitér a magyarországi fogadtatás változásaira, annak fontos állomásaira. Így bekapcsolja saját kutatását a magyar irodalomtudomány alakulásának folyamatába. Kulturális közvetítést hajt végre, olyan fordítást, amely közel hozza, érhetővé teszi az angol író jelentőségét a magyar olvasó számára is. A harmincas évek átértékelése tehát a magyar irodalomtudományban is végbement irodalomtudományos átalakulás folyamatában történhetett meg. Ehhez a történethez, Woolf átalakulása és átértékelése történetéhez, az irodalomelmélet nemzetközi, ezért kultúraközvetítésre alkalmas jellege miatt a magyar olvasók is könnyen kapcsolódhatnak. A harmincas évek írásai Séllei Nóra felfogásában és közvetítésében a magyar kultúra és kultúrakutatás részévé lesz.

Séllei Jan Assman kulturális emlékezet koncepciójának felhasználásával és egyben annak újraértelmezésével kimondja a tételt, miszerint a harmincas évek szövegei intertextuális kódoltságuk révén a nemzeti identitást konstruáló, kulturális emlékezetként működő pretextusokat, az angolság illetve a birodalmiság mítoszát hordozó szövegeket, műfajokat, szokásokat, rítusokat idéznek meg, azokat konstruálják és dekonstruálják. A megidézett

hagyományt alaposan bírálják, ugyanakkor a kritika bennefoglaltságával és ennek következményeivel is szembenéznek, ami, érvel jogosan a szerző, a posztmodernig előremutató filozófiai álláspontot, tehát nem a korábbi hagyományhoz való visszatérést foglal magában.

Az értekezés alaposan kifejtett, igazolt állítása, hogy a harmincas évekbeli szövegekben fellelhető intertextualitás jelentősége nem elsősorban az irodalmi hagyomány újraértelmezése, tehát nem irodalomtörténeti kérdés, hanem az irodalom - mint a kultúrától elválaszthatatlan diszkurzív rész - szerepének az újragondolása. Az irodalmi elbeszélések nem csupán a kulturális-történelmi-politikai háttérből származnak, hanem maguk is aktívan alakítják, újratermelik vagy aláássák a kultúra nagy narratíváit.

Ezután ennek a tételnek igen következetes, minden részletre kiterjedő, szoros szövegelemzéseket tartalmazó igazolását követhetjük végig a művekben (*Flush, Évek, Három adomány, Felvonások között*). A szerző elhelyezi saját állításait az igen alaposan ismertett recepciótörténetben, minden mű esetében. Nagy figyelmet fordít a kezdőmondatokra, az általuk megidézett művekre, többször kitér a fordítás nyelvi megoldásaira. Azt vizsgálja, hogy a fordítások mennyire képesek az intertextuális nyelvi játékot vagyis az időben különböző kultúrák és szövegek közötti párbeszédet mozgásba hozni. Kifejezetten izgalmas intertextuális és interkulturális elemzések bontakoznak ki, amelyek azért is különösen élvezhetők, mert a szerző ismerteti a megfelelő történelmi, társadalomtörténeti, kulturális és irodalomtörténeti hátteret; az egyes művek recepciótörténetét is e háttér figyelembe vételével dolgozza fel.

Séllei Nóra értekezésének olvasása közben a kutatás módszerét is érdemes figyelemmel kísérni. A részletekre odafigyelő technikában igen nagy elméleti távlat rejlik, a részletekben képes megmutatni a kultúra nagy narratíváit, illetve az azoknak ellenszegülő narratívákat. Széles távlatokat járunk be, mindeközben intim közelségben maradunk az elemzett szövegekkel. Ez a módszer persze nem áll távol Woolf szövegeitől sem: a részletekbe belefelejtkező írásmód pontosan a „részletekben elvesző”, nőinek tulajdonított sztereotípiák felfordítását és egy egész kritikai hagyomány, egy egész kultúratörténet alapvető, az alapokat megkérdőjelező bírálatát hordozza.

Sélei Nóra hangsúlyozza, hogy a vizsgált művek a kulturális hagyományhoz kapcsolódva nemcsak a kívülállást és az ellenszegülést állítják, hanem szembenéznek a bennefoglaltság elkerülhetetlenségével is. E kettősséggel folyamatosan szembesítenek minket ezek a művek, ez a kényelmetlen kettősséggel való szembesülés talán még egy lépéssel tovább vezet, mint a hagyományhoz fűződő kettős viszony állítása. Folytatva Sélei Nóra gondolatmenetét, a művek retorikai viszonyai (ritmusa, zeneisége, de-konstruktív játékossága) mintha fel is kínálnák az olvasó számára e kettőség okozta fájdalom feloldását, az ellentmondásból való kitörhetetlenség traumájának (a *Flush* esetében az elutasított polgári szobabelsőben önmagunk megpillantása traumájának) a feldolgozását.

Egészen kiemelkedőnek és eredetinek tartom a terek kulturális funkcióit elemző részeket mindegyik mű esetében, ezek az elemzések kifejezetten 21. századi távlatba helyezik e munkát.

A műveket elemző részekben nem találtam elvarratlan szálakat, indokolatlan következtetéseket. Kifejezetten precíz, alapos, minden részletre kiterjedő, teoretikus perspektívába helyezett, ugyanakkor érzékeny elemzéseket tartalmaz az értekezés. Ismét szeretném továbbvinni a kulturális beágyazottsággal kapcsolatos gondolatmenetet annak az állításnak a hangsúlyozásával, hogy a szövegek a női kirekesztettség kérdését mindig egyéb diskurzusok, történelmi-kulturális metanarratívák megidézésével *együtt* kezelik. A női szubjektivitás határainak elmosódása és kulturális konstrukció mivolta, szövegszerűsége arra világít rá, hogy a gender kérdése csak történelmi-politikai folyamatok egészében vethető fel. Összetett nézet olvasható ki a feminizmus tekintetében. Nem látom elválaszthatónak Woolf felfogásában a gender kérdését az angolság egyéb kérdéseitől. Nem olvasható ki világos emancipációs háttérnarratíva, amely a nők szerepét elválasztaná például a gyarmatosítás kérdésétől. Ebből az is következik a vizsgált művek elolvasása után, hogy a nők kirekesztett helyzete nem mentesíti őket a gyarmatosítás történelmi felelősségének tisztázása alól, akkor sem, ha nem irányították a politikát, ha nem jártak szép zöld gyeppelellátott iskolákba, ahonnan egyenes út vezetett a döntéshozó pozíciókba. A (női) passzivitás, akárcsak az előadás előtt a passzív, feszegető közönség a *Felvonások között* című műben, részese a színhátnak és részese a fikción belüli és kívüli gyarmatosításnak. A női szerepek összetett és az ellentmondásokat nem feloldó megközelítése a vizsgált művekben előrevetíti a feminizmuson belüli későbbi elméleti vitákat, amelyek a többségi és kisebbségi társadalmi pozíciók feminizmusa között folytak.

Séllei Nóra értekezése nyelvi szempontból is jelentős teljesítmény, hiszen a szerző pontosan tisztázza a fogalmakat, érthetően ismerteti mások munkáit, amelyekkel az ő saját érvelése párbeszédet folytat. Olvasóbarát az értekezés, akárcsak Woolf vizsgált szövegei. Az értekezés egyaránt számot tarthat az angol irodalommal behatóan foglalkozó kutatók, tanárok, egyetemi hallgatók, valamint szélesebb olvasóközönség érdeklődésére is.

A következőkben néhány kritikai megjegyzést szeretnék tenni.

Amennyiben szövegkorpuszról van szó, érdemes-e továbbra is fenntartani a „korszak” fogalmát (305. o.)? Mintha ez a kategória, a szerző gondolatmenete alapján, elveszítené az érvényességét. Azért is, mert a szövegek összekapcsolásának alapja nemcsak a szövegek kulturális reflexivitásában, mint közös tulajdonságban rejlik, hanem sajátos kultúrakritikai értelmező horizontot konstruálja őket ilyenként.

Nem teljesen következetes a szerző fogalomhasználata az értekezés során arra nézve, hogy modernistának tekinti-e a harmincas évek műveit vagy sem. Vannak olyan megfogalmazásai, amelyek szerint nem és vannak olyan helyek az értekezésben, melyek szerint igen – csak egy másfajta modernizmus értelemben. A 10. oldalon például olyan életmű felvázolását helyezi kilátásba, „melynek abszolút hangsúlyai nem feltétlenül esnek egybe a modernista trilógiával”. A 80. oldaltól a 91. oldalig, a *Mezők viszonya: modernizmus, női modernizmus és a harmincas évek* című alfejezetben viszont egy szélesebb értelemben vett modernizmus-felfogás mellett érvel, amely a szakirodalomban a kilencvenes évektől kezdődően egyre inkább a politikum, a nemi szerepek, a tömegkultúra és a materiális kultúra átalakulására fordítja a figyelmet. Ebbe a modernizmus-felfogásba tökéletesen illeszkednek Woolf késői munkái.

A klasszikus modernség műveiben a hangsúlyt talán nem a nyelv transzparenciájának megkérdőjelezésére, az újító szövegtechnikákra és az antipolitikus elitizmusra kellene tenni, hanem a szubjektivitás többrendbeli megelőzöttségének és konstruált mivoltának a belátására. Ekkor az egyéni szubjektivitás felől folyamatos út kínálkozik a kollektív szubjektivitás, a kultúra narratívái és ideológiái felé, ami az értekezés középpontjában áll. A szerző utal az értekezésben az egyéni tudatból átalakuló kollektív szubjektivitásra mint különbségre a két időszak művei között (100.o), de nem azzal a belátással, amit itt hangsúlyoznák, hogy ez alapján akár a folyamatszerűség és nem az ellentét viszonya hozható létre. A *Mrs. Dallowayt*

is lehet háborúellenes, politikus, az angolságot és a nemi kérdéseket előtérbe állító műként olvasni, ahogy a *Flush* korlátozott tudású elbeszélésmódját vagy az *Évek* szabad függő beszédmódját a textuális megalkotottságot hangsúlyozó modernista eljárásként. Ekkor az is könnyebben beláthatóvá válna, hogy a hangsúlyok, amelyek alapján hagyományosabb vagy újító, politikus vagy elitista szöveggént látunk valamit, amelyek alapján két tendenciát folyamatként vagy bináris oppozícióként értékelünk, az nagy mértékben a kritikai gondolkodásmód által befolyásolt olvasói stratégiákon múlik.

Az értekezés terjedelméhez és magához a kutatás egészéhez képest az összegzést nem látom teljes mértékben kidolgozottnak, különösen akkor nem, ha figyelembe veszem, hogy az előfeltevések és módszerek tisztázása milyen nagy szerepet kapott.

Talán nagyobb jelentőségű a kutatása, mint a szerző gondolja. Az olvasottak alapján további következtetésre lehetne jutni, miszerint egészen kiterjesztett értelmű modernség kezd láthatóvá válni, amely meghaladja az irodalomtörténeti szemléletet. Erre természetesen az irodalmi beszédmód Woolf által létrehozott önreflexivitása képes utalni. Woolf harmincas évekbeli munkáinak szemlélete összhangba kerülhetne a legújabb modernizmus-felfogásokkal, amelyekben az esztétikai kérdés csupán egyik része az egyéb társadalmi, gazdasági és kulturális folyamatoknak: a piaci mechanizmusok és a kultúra intézményei összekapcsolódásának, a társadalmi és a nemi szerepek átrendeződésnek, a regionális különbségeknek, a technikai-technológia fejlődésnek, a gramofon, a rádió és a mozi elterjedésének. Az életmódról, a munkáról és a szabadidőről, az utazásról, az egészségről, a betegségről és a testről alkotott kép átalakulása is ennek az összetett folyamatnak a része.

Hiányoltam egyéb modernista regények, más harmincas évekbeli vagy hasonló kérdéseket felvető művek figyelembe vételét, ilyen irányú intertextuális kapcsolatok játékba hozását. Woolf egyes esszéi és naplója belépnek a vizsgált művek elemzési körébe, de más kortárs szerzők művei nem. A kutató röviden utal a harmincas évek szerzőire, de nem vállalkozik műveik bevonására, ezáltal minden alaposága ellenére meglehetősen zárt rendszert alkot az értekezés.

Az utolsó megjegyzésem, hangsúlyozom, nem kifejezetten kritikai jellegű, mégis érdemesnek tartom megemlíteni. A dolgozat egészében érzektem egyfajta védekező kutatói magatartást, amely abból adódik, hogy Séllei Nóra számba veszi a lehetséges ellenvéleményeket és

igyekszik azokat egyúttal megcáfolni is. Gondolatmenetének szerves része az odaképzelt vitapartner ellenvetéseire adott válasz is. Ez teljesen elfogadott és helyes kutatói eljárás. Világosan kirajzolódik minden fejezetnél, hogy dialógusként jön létre a Virginia Woolf műveiről szóló álláspont. Másrészt viszont ez a dialogikus, a lehetséges támadási felületek kivédésére nagy figyelmet fordító szemlélet mintha visszatartaná egyes esetekben a szerzőt attól, hogy nagyobb távlatban gondolkodjon, hogy a saját állításai következményeire utaljon, esetleg merészebb asszociációkat szabadjára engedve érveljen. Azt javaslom a szerzőnek, hogy az elkövetkezendő írásokban szabadon és bátran hozza létre következtetéseinek terét.

Mindent összegezve megállapítható, hogy Séllei Nóra értekezése magas színvonalon tesz eleget az akadémiai értekezéssel szemben támasztott követelményeknek. Határozottan javaslom a dolgozat vitára bocsátását és az akadémiai doktori cím odaítélését.

Dr. (habil) Zsadányi Edit
Kandidátus, egyetemi docens

Budapest, 2013. január 18.